

SIJAISHUOLLON NUORTEN MIELENTERVEYS JA TOIMIJUUS

Sini Kontturi
Kandidaatintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian
laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Sini Kontturi	
Työn nimi Sijaishuollon nuorten mielenterveys ja toimijuus	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Syksy 2023	Sivumäärä 28
Tiivistelmä <p>Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastellaan kodin ulkopuolelle sijoitettujen nuorten mielenterveyttä ja toimijuutta. Tutkielma on toteutettu integroivana kirjallisuuskatsauksena. Tutkielman viitekehys rakentuu mielenterveyden ja toimijuuden käsitteistä sekä Banduran minäpystyvyyden teoriasta. Tutkimuksessa tarkastellaan sijaishuollon nuorten mielenterveyttä ja siihen läheisesti kytkeytyneitä toimijuutta. Aineisto koostuu tieteellisistä vertaisarvioituista artikkeleista ja väitöskirjoista, jotka käsittelevät sijaishuollon nuorten mielenterveyttä sekä toimijuutta tai sijaishuollon toimivuutta interventiona.</p> <p>Tämän työn tulosten mukaan kodin ulkopuolella asuvien nuorten mielenterveys sekä toimijuus ovat heikkoja. Sijaishuollon nuoret kärsivät psykiatrisista ongelmista verrattuna kotona asuviin samanikäisiin nuoriin huomattavasti enemmän. Kodin ulkopuolella asuvien nuorten toimijuus jäsentyy myös heikkona tutkimuksissa, ja heidän todennäköisyytensä vastaanottaa sosiaalietuuksia tulevaisuudessa on suuri, samoin kuin toisen asteen opinnot keskeytyvät noin joka toisella.</p> <p>Tutkimus tarkastelee kriittisesti sijaishuollon vaikuttavuutta. Suomalainen sijaishuoltojärjestelmä maksaa yhteiskunnalle 1.2 miljardia vuodessa. Suomessa ei ole kyetty arvioimaan sijaishuollon vaikuttavuutta. Lastensuojelulaitoksien käyttämistä työmenetelmistä ei myöskään ole tehty kattavaa tutkimusta, vaan saatu tutkimustieto on hyvin hajanaista. Yksiköiden toimintaa tulisi yhtenäistää.</p>	
Asiasanat: sijaishuolto, mielenterveys, toimijuus, minäpystyvyyden	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Ohjaaja: Tuomo Kokkonen	

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO.....	1
2 VIITEKEHYS.....	4
2.1 Mielenterveys ja toimijuus.....	4
2.2 Banduran minäpystyvyysteoria	6
2.3 Sijaishuolto	7
3 TUTKIELMAN TOTEUTUS.....	10
4 AINEISTON ANALYYSI	13
4.1 Sijaishuollon nuorten mielenterveys.....	14
4.2 Sijaishuollon nuorten toimijuus.....	16
4.3 Sijaishuolto interventiona	19
5 PÄÄTELMÄT	22
LÄHTEET	25
LIITE 1.....	27

LIITTEET

Liite 1 Aineistotaulukko.....	26
-------------------------------	----

1 JOHDANTO

Lasten ja nuorten mielenterveys teemana on hyvin ajankohtainen sekä herättänyt julkista keskustelua. Median välittämä kuva tämänhetkisestä tilanteesta on huolestuttava. Toistuvana viestinä on ollut, että nuoret voivat jatkuvasti huonommin psyykkisesti sekä psykiatristen palveluiden tarve on noussut voimakkaasti. Nuorten mielenterveyspalveluiden kysyntä onkin ollut jatkuvassa kasvussa koko 2000-luvun sekä osastohoidossa olleiden määrä moninkertaistui 1990-luvulta 2000-luvulle tultaessa. Psykiatriseen hoitoon läheteiden määrä on lisääntynyt Suomessa 40% vuodesta 2015 vuoteen 2020, osastohoitoon tulleiden määrä on kasvanut 70%. (Kaltiala, 2020.)

Tutkin tässä työssä kodin ulkopuolelle sijoitettujen, sijaishuollon lasten ja -nuorten mielenterveyttä ja toimijuutta sekä kuinka laitospalvelu sijaishuolto tukee nuorta. Kiinnostuin tutkimaan tätä aihetta oltuani työssäoppimisjaksolla sijaishuollon yksikössä, jossa jokapäiväisessä työssäni kohtasin psyykkisesti oireilevia lapsia ja nuoria.

Sijaishuollolla tarkoitetaan järjestelmää, jossa lapsi muuttaa kodin ulkopuolelle asumaan. Sijaishuoltoa järjestetään monin eri muodoin: laitoshuoltana, perhehoitona ja ammatillisina perhekoteina. Sijaishuollolla pyritään tukemaan viimesijaisena keinona lapsen oikeutta turvalliseen kasvu-ympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Kodin ulkopuolinen sijoitus ja erityisesti huostaanotto on aivan viimesijainen lastensuojelun tukitoimenpide, jota käytetään tukeakseen lapsen kasvua ja kehitystä. (Timonen-Kallio, 2017.)

Sijaishuollossa asuu lähes 20 000 lasta Suomessa. Sijoitusten syy-seuraussuhteita sijoituksille on vaikea arvioida, sillä niitä on kovin hankalaa arvioida luotettavasti. Lastensuojelun avo- ja sijaishuollon kustannukset ovat suuria Suomessa, noin 1.2 miljardia vuodessa. Yleistä keskustelua onkin herännyt siitä, täyttääkö sijaishuolto lopulta tehtävänsä turvata haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten kasvuolosuhteet. (Kääriälä & Hiilamo, 2023.)

Lastensuojelun sijaishuoltoa ja lastenpsykiatria pidetään viimesijaisena lasten auttamisen keinona, kun muut palvelut on käyty jo läpi. Lastenpsykiatrian osastohoito vastaa nykyään lähinnä kriisihoidosta ja lyhytaikaisesta psykiatrisesta osastohoidosta. Siksi onkin esitetty, että lastensuojelun laitoshuoltoa tulisi kehittää terapeuttisemmaksi, koska laitoshuoltoon päätyneillä lapsilla on vaikea-asteisia psyykkisiä häiriöitä. Lastensuojelu ja lastenpsykiatria toimivat samassa rikkonaisessa palvelujärjestelmässä ja niillä onkin paljon yhteisiä asiakkaita. (Pasanen ym., 2015.)

Sosiaali- ja terveysministeriön vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti (2022) kertoo, että kodin ulkopuolelle sijoitetuista 13-17-vuotiaista 53%:lla oli asiakkuus nuorisopsykiatrilta sekä 60%:lla oli psykiatrinen diagnoosi. Luku on suuri verrattuna kotona asuviin saman ikäisiin nuoriin, joiden luku oli 7%. Raportti osoittaa, että mielenterveyden häiriöt ovat korostuneessa asemassa sijaishuollon nuorilla ja siitä syystä tähän aiheeseen on hyvä tutustua tämän tutkielman ohessa. Toistuva tulos tutkimuksissa on ollut se, että vaikka tutkimuksissa diagnosoidut sairaudet ja esiintyvyys ovat hieman eriäviä, sijoitetuilla lapsilla psyykkisten sekä fyysisten sairauksien esiintyvyys on selkeästi muuta väestöä korkeampi. (Honkinen Anna & Pasanen Timo, 2011.)

Kodin ulkopuolelle sijoitukseen johtaneet syyt ovat moninaisia ja jokaisella sijaishuollon lapsella ja -nuorella on erilainen elämänkaari. Lastensuojelulain mukaan (Lastensuojelulaki 417/2007, 4 §) sijoitus kodin ulkopuolelle interventiona tulee olla viimesijainen toimenpide. Sitä ennen perhettä tulee tukea avohuollon tukitoimenpiteiden avulla.

Työssäni kuvaan sijaishuollossa asuvien nuorten psykiatrista oirekuvaa ja sijaishuollon toimivuutta nuoren terveyden suojelemisessa. Tutkimuskysymyksinäni

ovat: *"Minkälaisena sijaishuollon nuorten mielenterveys jäsentyy tutkimuksissa?"* ja *"Minkälaista on sijaishuollon nuorten toimijuus?"* Kolmantena pohdin aineistooni perustuen myös sitä, miten laitosmuotoinen sijaishuolto tukee nuorta.

Puhuessani sijaishuollon nuorista ja lapsista en halua leimata heitä yhtenäiseksi joukoksi, sillä jokainen on oma yksilönsä ja heidän tarinansa ovat moninaisia. Tutkiessani kodin ulkopuolella asuvien nuorten ja -lasten mielenterveyttä kuitenkin puhun heistä joukkona selkeyden vuoksi.

2 VIITEKEHYS

Tässä luvussa esittelen keskeiset käsitteet ja niihin liittyvän teorian, joka muodostaa tutkielmani viitekehyksen. Viitekehysteni perustuu mielenterveyden ja toimijuuden käsitteisiin, ja käsitteiden tukena sovellan Albert Banduran minäpystyvyyden teoriaa.

2.1 Mielenterveys ja toimijuus

Mielenterveyden voidaan ajatella olevan hyvinvoinnin tila, jossa ihminen selviytyy elämään kuuluvista paineista, tunnistaa kykynsä ja kykenee työskentelemään tuloksekkaasti. Mielenterveys ei ole pysyvä tila, vaan se vaihtelee elämän mittaan ja siihen vaikuttavat monet tekijät kuten ympäristö missä ihminen elää, taloudelliset resurssit sekä sosiaaliset suhteet. (Vorma ym. 2020, 13.)

Hyvään mielenterveyteen voidaan määritellä kuuluvaksi esimerkiksi kyky ihmissuhteisiin, terve itseluottamus, hyvät ongelmaratkaisutaidot ja kyky palautua vastoinkäymisten jälkeen. Mielenterveyden heikentyessä jotkin näistä toiminnoista voivat olla uhattuna. Heikentyneestä mielenterveydestä johtuvat psyykkiset oireet eivät kuitenkaan tarkoita sairautta, vaan voivat olla luonnollinen reaktio elämäntilanteeseen. (Vorma ym. 2020, 14.)

Mielenterveyteen liittyy läheisesti toimijuus, joka määritellään Nordlingin ja Rissasen mukaan (2020, 30): ”motivaatioksi, tahdoksi, selviytymiskyvyksi, pyrkimykseksi internationaaliseen toimintaan, valintojen tekemiseksi, aloitteellisuudeksi, aktiivisuudeksi, osallisuudeksi, oppimiseksi tai hallinnan tunteeksi”. Toimijuus yksinkertaisimmillaan määritellään yksilön kyvyksi tehdä päätöksiä ja valintoja

elämässään. (Malm 2018, 12.) Sosiaalityöntekijän näkökulmasta toimijuus taasen perinteisesti määritetään vastuun kantamisena. Itsenäinen yksilö on suomalaisen kulttuurin painottama ihanne. (Malm 2018, 39.)

Toimijuuden ja mielenterveyden on havaittu kytkeytyvän yhteen (Salminen & Häikiö, 2022). Pystyvyyden, osaamisen tai hallinnan kokemus pieniltä kuulostavissa asioissakin, kuten arkisissa toiminnoissa, voi käynnistää toipumisprosessin (Rissanen & Nordling 2020, 30). Yhteiskunnan rakenteiden mukaan toimimisen tiedetään helpottavan mielenterveyshäiriöistä toipumista. Yhteiskunnan rakenteita vastaan toimiminen voidaan tulkita myös toimijuutena, mutta tämä johtaa psyykkiseen pahoinvointiin. Nuorten toimijuutta tulisi vahvistaa antamalla toimintamahdollisuuksia terveyden tilan parantamiseksi. (Salminen & Häikiö, 2022.)

Toimijuuden läheinen käsite osallisuus määritellään Nordlingin ym., mukaan (2020): ”syrjäytymisen, osattomuuden ja ulkopuolisuuden vastakohtaksi”. Sosiaalityön kontekstissa osallisuus mielletään asiakkaan ja työntekijän väliseksi kumppanuudeksi ja yhteistoiminnaksi, kuuntelemiseksi sekä yhteisten näkemysten löytämiseksi (Nordling ym. 2020, 23). Kokemus osallisuudesta voi vaikuttaa asiakkaan hallinnan tunteeseen ja itsetuntoon myönteisesti sekä vähentää stigman kokemusta (Laitila 2010, 3).

Apua tarvitsevan nuoren vastaanottaman tuen tulisi vahvistaa kokemusta yhteiskunnallisesta toimijuudesta. Nuoret pitävät yksilökohtaista kohtelua tärkeänä tavoitteena palvelujärjestelmässä. Nuoren yhteiskuntaan kuuluvuuden ja osallisuuden tunteella on suuri merkitys kasvun, hyvinvoinnin ja aikuistumisen kannalta. Mielenterveyden hoidon tulisi tukea nuoren kiinnittymistä lähiyhteisöön, ei pelkästään palvelujärjestelmään. (Suurpää, Huhta & Pitkänen, 2022.)

2.2 Banduran minäpystyvyysteoria

Albert Bandura julkaisi vuonna 1977 ”social learning theoryn”. Bandura erottaa teoriassaan neljä osaprosessia, jotka ovat: 1) tarkkaavaisuus, 2) säilyttämien, 3) suorittaminen eli opitun reaktion tuottaminen ja 4) motivaation. Banduran kehittäessä teoriaa, liitti hän näkemyksen kognitiivisten prosessien osuudesta sosiaalisessa oppimisessa. Hän korosti nyt ihmisen toimintaa koskevien tulosodotusten vaikutusta. Omaan selviytymiseen liittämää odotusta Bandura nimitti pystyvyydeksi. (Partanen, 2011.)

Bandura julkaisi vielä vuonna 1997 teoksen nimeltä ”Self-efficacy: the exercise of control”. Teoksessa Bandura laajensi vielä pystyvyyden käsitettä kollektiivisen toimijuuden suuntaan. Teoriaa on esitetty sovellettavan erilaisiin konteksteihin kuten elämänkaarenmittaiseen kehitykseen, terveyteen, mielenterveyteen, koulutukseen, liike-elämään ja politiikkaan. (Partanen, 2011.)

Edellä mainittu ”self-efficacy” eli yksilön minäpystyvyys on laajasti käytetty kasvatustieteissä tutkittaessa oppilaiden kykyä suoriutua tehtävistä. Minäpystyvyydellä tarkoitetaan yksilön käsitystä omasta suoriutumisesta haasteista ja tehtävistä sekä kyvystä organisoida ja toteuttaa toimintaansa. Banduran minäpystyvyysteoria korostaa toiminnan määräytyvän ihmisen henkilökohtaisten tekijöiden sekä käyttäytymisen ja ympäristön välisestä vuorovaikutuksesta. (Partanen, 2011.)

Bandura (1997, 39) esittää, että vahvan minäpystyvyyden omaava ihminen ei pelkää vaikeitakaan tehtäviä. Jos ihminen epäonnistuu, hän uskoo epäonnistumisen syyinä olevan riittämätön ponnistelu tehtävän eteen. Tällainen ihminen lähestyy mahdollisia stressitekijöitä ja uhkia luottaen siihen, että voi hallita niitä. Tällainen näkemys parantaa suorituksia, vähentää stressiä ja alentaa mahdollisuutta sairastua masennukseen.

Heikko psyykinen hyvinvointi heikentää ihmisen toimintakykyä (Vorma ym. 2020, 12). Ahdistuksesta kärsivät ihmiset eivät saa itseään tekemään asioita, joita he pitävät uhkaavina tai stressaavina (Bandura 1987, 319). Nämä ihmiset voivat vältellä helposti

hallittavissa olevia tehtäviä, koska pelkäävät tehtävän suorittamisen johtavan uhkaavaan tilanteeseen, jota ei kykenisi hallitsemaan riittävästi. Kroonisesta ahdistuksesta kärsivät ihmiset käyttävät paljon vaivaa ja energiaa suojautuakseen uhkaavilta tilanteilta. Shakespearin mukaan (Bandura 1987, 320):

”Uskon puute on kuin petturi, se huijaa meiltä voiton panemalla luovuttamaan kesken pelin.”

2.3 Sijaishuolto

Lastensuojelulaki (417/2007, 49 §) määrittelee sijaishuollon seuraavasti: ”Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai lain 83 §:ssä tarkoitettun väliaikaismääräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitoshuoltona taikka muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla.”

Lastensuojelulaki antaa myös määritelmän laitospuolella sijaishuollolle, jota tarkistelen tässä tutkielmassa. Lastensuojelulain (417/2007, 57 §) mukaan: ”Lastensuojelulaitoksia, joissa voidaan järjestää tässä laissa tarkoitettua lapsen sijaishuoltoa sekä 37 §:ssä tarkoitettu sijoitus avohuollon tukitoimena, ovat lastenkodit ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset.”

Suomalaisessa laitospuolella sijaishuollossa sosiaalipedagogisella orientaatiolla on vahva perinne. Sosiaalipedagogiikka analysoi ihmisen kasvua sosiaalisena tapahtumana, jonka päämääränä on kehittyä yhteisöjen sekä yhteiskunnan jäsenenä. Erityistä tukea tarvitsevat nuoret, joiden haasteena ovat esimerkiksi haastavat perhesuhteet ja mielenterveys- tai päihdeongelmat. Sosiaalipedagogiikan pyrkimyksenä on lisätä osallisuutta ja torjua syrjäytymistä. (Timonen- Kallio ym. 2017, 18.)

Lastenkodeissa työskentelevät ammattilaiset kasvattavat ja auttavat sijaishuollossa olevia nuoria kiinnittymään yhteiskuntaan pedagogisen suhteen avulla. Sosiaalipedagogiikka on orientaatio, jossa korostuu Timonen -Kallio ym., (2017)

mukaan: ”arkikeskeisyys, yhteisen arjen jakaminen ja eläminen sijoitettujen lasten kanssa, näkemys elinikäisestä kasvusta ja kehityksestä, empowerment -ajattelu ja muutokseen suuntautuminen, suhteen keskeinen merkitys kasvatustyössä ns. pedagoginen suhde sekä kulttuurisuuden ja yhteisöllisyyden korostaminen”.

Yhteisöllisyys tukee laitosmuotoisessa kasvatuksessa nuoren osallisuutta ja toimijuutta. Nuoren osallisuuden toteuttaminen lastensuojelutyössä on jatkuvasti korostuneempi tekijä verrattuna historiaan, jossa lasta ei pidetty juurikaan toimijana. Lastensuojelun näkökulmasta tavoitteena on osallistaa lapsi hänen etunsa turvaamiseksi. Lapsella tulee olla mahdollisuus osallistua neuvotteluihin, saada tietoa ja vastauksia. Kokemus osallisuudesta on lapselle myös hyvin tärkeä osa kasvun ja kehityksen sekä identiteetin vahvistumisen näkökulmasta. (Timonen- Kallio 2017, 11.)

Laitoshoidossa ilmenevät ongelmat ovat kansainvälisesti tunnistettu ja eri maiden välillä on erilaisia lähestymistapoja. Joissakin maissa nuorten ongelmia lähestytään terapeuttisesti, hoidollisella otteella kun taas joissakin maissa korostuu erityispedagoginen lähestymistapa. Suomalaista laitoshoidoa kuvaa hyvin lastensuojelulaitoksista historiassa käytetyt nimet kuten ”kasvatustulos” tai ”koulukoti”.

Sijaishuollossa asuville lapsille päihde- ja mielenterveysongelmat sekä käytöshäiriöt ovat tyypillisiä. Lapsilla ja nuorilla on siten vaikeuksia, jotka edellyttävät monialaista hoitoa ja kuntoutusta. Päivittäinen hoito- ja kasvatustulos on sijaishuollon tuottajilla, mutta vastuu sijoituksesta on järjestävällä taholla, jota edustaa lapselle nimetty sosiaalityöntekijä. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on turvata lapselle sijoituspaikka, joka on laadultaan asianmukainen ja pystyy huolehtimaan lapsen erityisistä tarpeista. (Kananen & Ruuskanen 2019, 40.)

Mielenterveys, toimijuus ja minäpystyvyys muodostavat kompleksisen kokonaisuuden. Sijaishuoltoon sijoitetuilla nuorilla voi olla monia mielenterveyteen liittyviä haasteita. Nämä haasteet voivat vaikuttaa nuoren kykyyn kokea toimijuutta elämässään. Heikko mielenterveys voi rajoittaa nuoren päätöksentekoa ja kykyä asettaa omia tavoitteita. Aikaisemmassa alaluvussa käsiteltiin, kuinka psyykinen

hyvinvointi heikentää ihmisen toimintakykyä. Toisaalta, vahva toimijuus voisi toimia voimavarana haasteiden ratkaisemiseksi. Nuori, joka kokee voivansa vaikuttavan omaan elämäänsä voi olla motivoituneempi työskentelyyn oman tilanteensa parantamiseksi.

Nuoren kokema toimijuus on myös sidoksissa nuoren minäpystyyden tunteeseensa. Nuori, joka kokee voivansa vaikuttavan omaan elämäänsä kehittää samalla minäpystyvyyden tunnetta. Minäpystyvyys vaikuttaa uskoon omiin kykyihinsä ja selviytymismahdollisuuksiin. Vahva minäpystyvyys voi toimia voimavarana, joka auttaa kohtaamaan mielenterveyteen liittyvät haasteet.

Ajattelen, että mielenterveys, toimijuus ja minäpystyvyys tukevat tai heikentävät toisiaan. Sijaishuollossa työskentelevän ammattilaisen tulisi tunnistaa näitä elementtejä ja kyetä tarjoamaan tukea nuoren hyvinvoinnille ja kehitykselle.

3 TUTKIELMAN TOTEUTUS

Toteutan tutkimukseni kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Salmisen (2011) mukaan kuvaileva kirjallisuuskatsaus on yksi yleisimmistä kirjallisuuskatsauksen tyypeistä. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla tutkitaan tutkijoiden alkuperäistutkimuksia, jonka avulla menetelmä arvioi, tunnistaa, tulkitsee ja yhdistää olemassa olevaa tietoa (Vilka, 2023). Tutkimuskirjallisuuteen perustuva kirjallisuuskatsaus tulee olla systemaattinen, täsmällinen ja toistettavissa oleva menetelmä. Kirjallisuuskatsaus ei ole tutkimuksesta kirjoitettu referaatti tai luettelo. (Salminen 2011, 11.)

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus voidaan erottaa kahdeksi hieman toisistaan erottuviin orientaatioihin; narratiiviseen ja integroivaan katsaukseen. Olen valinnut työhöni integroivan kirjallisuuskatsauksen. Salminen (2011, 8) kuvaa integroivan katsauksen olevan ”sijoitettavissa osaksi systemaattista kokonaisuutta narratiivisin menetelmin”. Narratiiviseen kirjallisuuskatsaukseen verrattuna, integroivan kirjallisuuskatsauksen oleellisena elementtinä on kriittinen tarkastelu, mitä narratiivisessa kirjallisuuskatsauksessa ei tehdä.

Integroivalla kirjallisuuskatsauksella on paljon samanlaisia piirteitä systemaattisen katsauksen kanssa. Integroiva kirjallisuuskatsaus eroaa systemaattisesti katsauksesta kuitenkin siten, ettei se seulo yhtä ankarasti aineistoa kuin systemaattinen kirjallisuuskatsaus. (Salminen 2011, 14.) Muuten integroiva kirjallisuuskatsaus muistuttaa systemaattista katsausta hyvin paljon. Molemmat tutkimusmenetelmät seuraavat viittä vaihetta tutkimusprosessissa: tutkimusongelman asettelu, aineiston

hankkiminen, arviointi, analyysi sekä tulkinta ja tulosten esittäminen. (Salminen 2011, 14.)

Etenin tutkimusprosessissa seuraavaksi asettamalla alustavat tutkimuskysymykset, jotka tarkentuivat vielä aineiston haun aikana. Tutkimuskysymyksen asetettuani tein muutamia testihakuja eri hakusanoin, jonka avulla minulle hahmottui sopivat hakusanat. Tämän jälkeen toisena vaiheena pystyin määrittämään avainsanoiksi: sijaishuolto, mielenterveys ja toimijuus. Hakutermien tarkalla valinnalla pyritään löytämään tutkimuskysymykseen mahdollisimman hyvin vastaavaa tutkimusta. (Salminen 2011, 16.)

Valitsin tietokannoiksi, joita käytin aineistonhaussa JYKDOK:in sekä Julkarin. Tavoitteenani oli löytää mahdollisimman laajasti suomalaista tutkimusta sekä tutkimuskysymykseeni vastaavia vertaisarvioituja artikkeleita sekä väitöskirjoja.

Viimeisessä aineistonhaun vaiheessa asetin aineistolle rajaus- ja sisäänottokriteereiksi, että aineiston tulee olla julkaistu vuonna 2009 tai myöhemmin, kielen tulee olla suomi tai englanti ja aineistoksi kelpaavat vertaisarvioidut artikkelit sekä väitöskirjat. Valitsin aineistoni lopulta lukemalla koko tekstin ja arvioimalla sen sopivuutta.

Tietokanta	Hakutermit	Viitteet	Valitut viitteet koko tekstin luennan perusteella
JYKDOK	''sijaishuolto'' AND ''mielenterveys''	13	6
Julkari	''sijaishuolto'' AND ''mielenterveys''	64	3
JYKDOK	''sijaishuolto'' AND ''toimijuus''	2	1
Julkari	''sijaishuolto'' AND ''toimijuus''	20	4

Taulukko 1 Tiedonhankinnan kuvaus

Lopulta minulle valikoitui toimiva aineisto edeltävien vaiheiden myötä. Aineistoni koostuu 14 tutkimuksesta. Liitteenä (Liite 1) on aineistotaulukko, jossa on esiteltyä aineisto. Aineistotaulukossa esittelen tekijän, tutkimuksen nimen sekä tutkimuksen tarkoituksen.

4 AINEISTON ANALYYSI

Tämän tutkielman aineiston analyysi perustuu 10 tieteelliseen artikkeliin ja 4 väitöskirjaan (ks. Liite 1). Osa aineistosta keskittyy erityisesti sijaishuollon nuorten mielenterveyteen ja toimijuuteen, kun taas osa käsittelee sijaishuollon toimintamalleja ja pohtii sijaishuollon vaikuttavuutta.

Seuraavat tutkimukset ovat tarkastelleet sijaishuollossa asuneiden nuorten mielenterveyttä: Sariaslan, Kääriälä, Pitkänen, Remes, Aaltonen, Hiilamo, Martikainen ja Fazel (2021) tutkivat sijaishuollossa asuneiden nuorten mielenterveyttä sosiaali- ja terveydenhuollon tulosten avulla. Heidän tutkimuksensa keskittyi kahden ryhmän vertailuun: nuoriin, jotka olivat asuneet kotona nuoruutensa ajan sekä niihin, jotka asuivat kodin ulkopuolella. Pasanen, Katajamäki, Martikainen ja Åsted (2015) keskittyivät sijaishuollon nuorten psykiatriseen oireiluun. He vertailivat kahta ryhmää: lastensuojelun erityisyksiköstä kotiin palaavia nuoria ja erityisyksikössä jatkavia nuoria. Lukkari (2021) tarkasteli väitöskirjassaan lapsuuden riskitekijöiden yhteyttä myöhempään psykiatriseen sairastuvuuteen, huomioiden myös sijaishuollossa asuneiden nuorten ryhmän. Manninen (2013) kartoitti koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrista ja neuropsykologista oireilua laaja-alaisesti. Lehtosalo (2011) tutki Mannisen tavoin koulukotiin sijoitettuja nuoria pyrkien ymmärtämään heidän psyykkistä oireiluaan.

Seuraavat tutkimukset ovat erityisesti korostaneet toimijuutta: Fattore, Mason & Watson (2009) selvittivät lasten hyvinvointiin liittyviä tekijöitä haastattelemalla lapsia. Tutkimuksessa korostui toimijuuden ja minäpystyvyyden kokemuksen

vahvistamisen tärkeys. Enroos, Heino, Helavirta, Laakso & Pösö (2017) tarkastelivat tutkimuksessaan lasten kokemuksia ensimmäisestä vuodesta huostaanotettuna. Tutkimus valotti lasten näkökulmaa. Groop (2021) käsitteli tutkimuksessaan sijaishuollon asiakasnuorten elämää tutkimalla heidän elämässään tapahtuneita käännekohtia. Kääriälä (2021) pyrki lisäämään tutkimuksellaan ymmärrystä sijoitettujen lasten tilanteesta nuorina aikuisina Suomessa ja muissa Pohjoismaissa. Tutkimus käsitteli erityisesti sijaishuollossa asuneiden nuorten koulutuksen hankkimista ja työllistymistä aikuisuudessa.

Sijaishuollon vaikuttavuutta ja sen toimintamalleja käsittelivät aineistossa erityisesti Kääriälä & Hiilamo (2023), jotka pyrkivät lisäämään tutkimuksellaan keskustelua lastensuojelun kehittämiskohteista. Aaltio & Eriksson (2023) pyrkivät selvittämään sijaishuollon vaikuttavuutta tutkimuksessaan. Tilli (2021) tutki lastensuojelulaitoksissa käytettyjä työmenetelmiä ja pyrki löytämään toimivia työtapoja lastensuojelussa työskenteleville. Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi (2017) tarkastelivat myös sijaishuollon toimintatapoja ja esittivät, kuten Tilli (2021), ajatuksen tarpeesta yhteinäistä toimintatapoja. Sipilä (2015) selvitti julkisten sosiaalipalveluiden vaikutuksia talouteen ja kiinnitti tutkimuksessaan huomiota myös sijaishuollosta aiheutuviin kustannuksiin.

4.1 Sijaishuollon nuorten mielenterveys

Pitkään on jo havaittu, että sijaishuollossa asuvien lasten tilanne on vaikea. Lapset, jotka asuvat sijoitettuna kodin ulkopuolella ovat osa niin kutsutun kasvaneen riskin ryhmää, joilla on riski sairastua psykiatriseen sairauteen. Lukkarin (2021) väitöskirjan mukaan peräti yhdeksällä kymmenestä kodin ulkopuolella asuvalla alaikäisellä oli jokin psykiatrinen häiriö. Edustettuina olivat käytöshäiriöt, masennus ja päihdehäiriöt. Kodin ulkopuolella asuvilla oli myöskin kontrolliryhmään nähden seitsemän kertainen riski itsemurhaan.

Lehto-Salo raportoi väitöskirjassaan ”Koulukotisijoitus – nuoren toinen mahdollisuus? : mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena.” (2013, 15), että kodin ulkopuolelle sijoitetut nuoret kärsivät päihdehäiriöstä (3-73%), käytöshäiriöistä (18-71%), mielialahäiriöistä (7-40%), ahdistuneisuushäiriöistä (30%-40%) sekä tarkkaavaisuushäiriöstä (1-20%). Itsemurha-ajatukset sekä -yritykset ovat yliedustettuna sijoitettujen nuorten elämässä. Tutkimusten mukaan peräti 20-30%:lla sijoituksessa olevilla nuorilla ollut tällaista oirehdintaa. Seksuaalisia hyväksikäyttökokemuksia on myös verrattain paljon, jopa 5-35%:a sijaishuollon nuorista on tullut seksuaalisesti hyväksikäytetyksi.

Kognitiivinen kyvykkyys kodin ulkopuolella asuvilla nuorilla on havaittu kokonaisuudessa heikommaksi kuin valtaosalla väestöä. Kielellinen suoriutuminen ja päättely sekä tarkkaavuus osoittautuvat vaikeuksia tuottaviksi osa-alueiksi. (Manninen 2013, 67.) Myös Lehtosalon (2011, 19) huomioi, että kognitiivisten kykyjen on havaittu olevan muita lapsia heikommalla, etenkin kielelliset kyvyt. Oppimisvaikeudet sekä koulupoissaolot ovat sijoitetuilla nuorilla hyvin yleisiä. Traumakokemukset voivat olla syynä heikommalle kyvykkyydelle. Traumakokemusten tiedetään heikentävän muistin toimintaa. (Manninen 2013, 32.)

Rikokset ja päihteiden käyttö kotona asuviin verrattuna oli suurta: neljännes lapsista oli pidätetty väkivaltaisen käytöksen johdosta ja toinen neljännes oli saanut diagnoosin päihteiden väärinkäytöstä. Kuolleisuus varhaisessa aikuisuudessa oli kolminkertainen muuhun väestöön verrattuna. (Hiilamo & Kääriälä, 2013.) Lisääntynyttä kuolleisuutta selittää sijoitetuilla nuorilla aikuisuudessa itsemurha-alttius, päihteiden väärinkäyttö, onnettomuusalttius sekä kohonnut todennäköisyys somaattisiin sairauksiin. Erityisen haavoittuva aika on itsenäistymisvaihe. (Lehtosalon 2011, 19.)

Sijoitettuna olevien nuorten lähtökohta on siten rankka ja heidän selviämisenä elämässä on heikompaa kuin kodissa kasvaneiden nuorten. Heikko pärjääminen ei ole kuitenkaan uusi havainto. Lähtökohtaisesti lapset, jotka ovat sijaishuollossa ponnistavat elämään heikommista lähtökohdista, mutta mainittakoon, että erityisesti teini-ikäiset tulevat sijoitetuksi usein myös omien vaikeuksiensa vuoksi. (Hiilamo &

Kääriälä, 2013.) Sijaishuolto kuitenkin nähtävästi kykenee heikosti turvaamaan nuorten kasvua ja kehitystä, sillä sisaruskontrolleissa on saatu heikkoja tuloksia: kodin ulkopuolella asuvat nuoret pärjäävät heikommin kuin heidän kotona asuvat sisarukset. Sisaruksiin verrattaessa voidaan osittain sulkea pois geeniperimän vaikutus. (Hiilamo & Kääriälä, 2013.)

Sisaruksia vertaileva tutkimus toteutettiin vertailemalla sisaruksia, joista toinen oli ollut jossain vaiheessa elämäänsä sijoitettuna kodin ulkopuolelle ja toinen ei. Tutkimuksessa havaittiin, että sijoitettuna olleella sisaruksella oli suurempi riski mielenterveyden häiriöihin, alhaisempaan koulutustasoon, sosiaalietuuksien vastaanottamiseen ja tulla pidätetyksi väkivaltarikoksien vuoksi. Tutkimuksen mukaan sijoitetun sisaruksen riski sairastua vakavaan mielenterveydenhäiriöön oli 8%, masennukseen 23%, ahdistuneisuushäiriöön 16% ja persoonallisuushäiriöön 6%. Vastaavat luvut sisaruksella, jota ei ollut koskaan sijoitettu olivat vakavaan mielenterveydenhäiriöön 2%, masennukseen 7%, ahdistuneisuuteen 6% ja persoonallisuushäiriöön 1%. Otanta tutkimuksessa oli yli 800 000 henkilöä ja tutkimuksen tulokset saatiin käyttämällä Coxin regressioanalyysia. (Sariaslan ym., 2021.)

Tutkimuksilla on kuitenkin ollut vaikea selittää sitä, miksi sijaishuollossa asuva sisarus pärjää heikommin kotona asuvaan verrattuna. Tutkimuksissa on havaittu, että erityisesti laitospuoleisessa sijaishuollossa asuvat nuoret voivat kaikkein heikoimmin. On vaikea todentaa, johtuuko kodin ulkopuolella asuvien nuorten heikko pärjääminen lähtökohdista mistä he ponnistavat vai sijoituksen jälkeisestä elämäntilasta. Sijoitus voi olla interventiona myös haavoittava, koska sijoituksella puututaan dramaattisesti lasten ja biologisten vanhempien väleihin. (Hiilamo & Kääriälä, 2023.)

4.2 Sijaishuollon nuorten toimijuus

Turvallisuus, toimijuus ja myönteinen minäkuva rakentuvat suhteissa tosiin. Nuoren kokeman hyvinvoinnin kannalta merkityksellisimpiä asioita ovat turvallisuus,

minäkuva ja toimijuus. Toimijuuden rakentuminen on yksi merkittävin nuoruuden kehitystehtävä. Toimijuuden rakentumisessa korostuu sosiaalisten suhteiden tärkeys. Nuoriin kohdistuu paineita tilanteissa, joissa heidät nähdään tulevaisuuden aikuisina eikä niinkään tässä hetkessä elävinä toimijoina. Nuorille merkityksellisiä suhteita ovat suhteet, jossa he kokevat turvallisuutta, toimijuutta sekä minäkuvansa myönteiseksi. (Fattore, Mason, Watson 2009, 64.)

Nuorille rajojen asettaminen on erityisen tärkeää, sillä nuoret kokevat rajoja asettavat aikuiset vakaiksi ja turvallisiksi. Rajojen asettaminen luo nuorelle kontekstin jossa toimia, erityisesti kun ongelma tai tilanne on kompleksinen. Rajojen ollessa neuvoteltavissa aikuisten kanssa, lapset kokevat tunnetta osallisuudesta. (Fattore 2009, 65.) Lapset kokevat erityisen tärkeäksi päästä osallistumaan päätöksentekoon (Fattore ym. 2009, 64).

Sijaishuollossa asuvan nuoren toimintaan vaikuttaa pitkälti se, millaiset vanhemmat nuorella on sekä minkälaisia kasvatuskäytäntöjä heillä on ollut (Lehtosalo 2011, 12). He omaksuvat paljon toimintatapoja myös ystäviltään ja ovat paljon alttiimpia ryhmän vaikutuksille, koska arvot ja ajattelu eivät ole yhtä vakiintuneita kuin aikuisuudessa. Ryhmän vaikutus voi olla myönteinen, mutta myös johtaa sekä tarjota mahdollisuuden vähemmän toivottuun toimintaan. (Lehtosalo 2011, 15.) Vahingollinen ystäväpiiri onkin yksi yleisimpiä syitä sijoituspäätökseen (Manninen 2013, 23).

Pasanen ym. (2015) tutki lastensuojelun erityisyksikköön sijoitettujen lasten psykiatrista oirehdintaa, tarkkaavaisuutta ja toimintakykyä vertailemalla intensiivihoidon jälkeen kotiin palaavien ja sijaishuollossa jatkavien lasten ryhmiä. Erityisyksikköön sijoitetuilla lapsilla 10-15%:lla oli psykiatrinen häiriö, joka selkeästi heikensi heidän toimintakykyään. Erityisesti sijaishuollossa jatkavien ryhmässä olevilla lapsilla ja nuorilla oli voimakasta oirehdintaa, joka heijastui kognitiiviseen suoriutumiseen, keskittymiskykyyn ja sitä kautta heidän kiinnostukseensa koulunkäyntiin. Vanhempien kertomuksien perusteella sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista enemmistö oli kärsinyt jo varhaislapsuudessa

kehityksen, käyttäytymisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen ongelmista sekä turvattomuuden tunteesta.

Koulukotiin sijoitettujen nuorten jälkiseurannassa Manninen (2013, 23) havaitsi, että vuosina 1996 ja 2000 kotiutuneista nuorista moni kiinnittyi heikosti yhteiskuntaan. Pojista moni oli syyllistynyt rikokseen (67,9%) ja saanut vankilatuomion (31%). Tyttöillä vastaavat luvut olivat hieman pienemmät. Tytöistä 13,6% oli syyllistynyt rikokseen ja 0% oli saanut vankilatuomion. Puolet koulukodista kotiutuneista nuorista oli keskeyttänyt opintonsa. Manninen (2013, 24) huomasi, että koulukodissa asuneet nuoret kouluttautuivat aikuisuudessa muuta väestöä vähemmän, mutta kävivät töissä useammin muihin samanikäisiin verrattuna. Kolmasosa aikuistuneista nuorista ei käynyt töissä tai opiskellut sekä neljäosa heistä käytti päihteitä runsaasti. Koulukodeissa työskentelevien ammattilaisten kokemuksen mukaan kotiutuvista nuorista kolmannes jatkaa laitospaikkaa, kolmannes tulee toimeen erilaisten tukitoimien avulla ja kolmannes selviytyy itsenäisesti yhteiskunnassa.

Suomea, Tanskaa ja Ruotsia tarkastelevassa tutkimuksessa on saatu samansuuntaisia tuloksia liittyen sijaishuollon nuorten koulumenestykseen ja siirtymiseen työelämään. Pohjoismaissa sijaishuollosta itsenäistyneillä nuorilla on suurentunut riski heikkoon koulumenestykseen, alahaisempaan koulutustasoon ja työttömyyteen. Heillä on kohonnut riski mielenterveyden ongelmiin, rikollisuuteen, kuolevuuteen, itsetuhoiseen käytökseen, alkoholin- ja huumeiden käyttöön. (Kääriälä 2020, 24.)

Kääriälän mukaan (2020, 52) sijaishuollosta itsenäistyneille nuorille on todennäköistä, etteivät he ole valmistuneet toisen asteen opinnoista 23 ikään mennessä. Suurin osa heistä keskeyttää opintonsa. Pohjoismaissa opintojen keskeytymisten määrä vaihteli 57%:sta 76%:iin. Suomessa opintojen keskeytymisen määrä oli alhaisin, kun taas Tanskassa suurin. Ruotsi sijoittui Suomen ja Tanskan tulosten väliin.

Edeltävien tutkimusten perusteella sijaishuollon nuorten toimijuus yhteiskunnassa on heikkoa. He ovat kohonneessa syrjäytymisvaarassa, pärjäävät heikommin opinnoissaan ja työelämässä sekä vastaanottavat sosiaalietuuksia muuta väestöä enemmän. Sijaishuollon nuoret myös kärsivät enemmän mielenterveyden häiriöistä, jotka heikentävät heidän toimintakykyään. (Kääriälä 2020; Manninen 2013.)

Aineistoni mukaan lastensuojelulaitoksen tulisi pyrkiä vahvistamaan nuoren toimijuutta mahdollistamalla koulunkäynnin, sosiaalisten taitojen oppimisen sekä kiinnittymisen nuoruudessa normaaleihin instituutioihin ja palveluihin. (Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2017, 27.) Sijaishuollossa asuvilla nuorilla on vahva tarve tuelle oppimiskykyyn ja koululaistaitoihin liittyen. Vahvistamalla oppimiskykyä ja sitä kautta vahvistamalla halua koulunkäyntiin voidaan ennaltaehkäistä nuoren syrjäytymistä yhteiskunnasta. (Pasanen ym., 2015.)

4.3 Sijaishuolto interventiona

Lastensuojelu ja sijaishuollon sijoitus näyttäytyvätkin nuoren elämässä käännekohtana (Groop, 2021). Sijaishuollon sijoitus sisältää monia muutoksia koskien lapsen ja perheen elinympäristöä. Lapsi siirtyy ”omasta kodista” sijaishuoltoon toisten aikuisten kasvatukseen ja huolenpitoon. (Enroos ym., 2017.) Sijaishuollolla interventiona pyritäänkin saavuttamaan sekä tukemaan muutosta yksilön ja perheen elämässä (Groop, 2021). Sosiaalityössä on tapana suhtautua muutokseen lineaarisen aikakäsityksen mukaisesti: nykyistä tulisi pyrkiä muuttamaan, että tulevaisuudessa oli paremmin kuin ennen interventiota (Enroos ym., 2017).

Tutkimuksissa on ilmennyt toimijuuden ja valinnan merkitys koskien sijaishuollon sijoitusta. Sijaishuollon sijoitus koetaan positiivisemmaksi, mikäli siihen liittyy nuoren tunne henkilökohtaisesta valinnasta. Positiiviseksi koettu käännekohta, tässä yhteydessä sijaishuollon sijoitus, voi olla muutosprosessin käynnistävä tapahtuma. (Groop, 2021.) Suomalaisessa järjestelmässä sijaishuollon sijoituksen jälkeinen aika jäsentyy asiakassuunnitelmien tarkastelun rytmin mukaiseksi. Asiakassuunnitelmien tarkastuksia tehdään aina tarvittaessa, mutta kuitenkin vähintään kerran vuodessa. (Enroos, 2017.)

Laitoshuolto sellaisenaan kykenee tukemaan nuorta tasapainoiseen kasvuun ja kehitykseen monin eri työmenetelmin. Lapsuuden tulkinta on muuttunut ajan saatossa sekä siten ymmärrys hyvästä lapsuudesta ja hyvästä hoidosta sekä

kasvatuksesta. (Tilli 2020, 106.) Sijaishuollossa käytetyt menetelmät ovat siten kontekstiinsa sidottuja. Sijaishuollossa käytetyistä työmenetelmistä on vähän tutkimusta tehtynä tai se on sattumanvaraista. (Tilli 2020, 94.) Jo 1980- ja 1990- luvuilta lähtien laitosmuotoisessa sijaishuollossa ovat nousseet esiin psykologian sekä psykiatrian teorit laitoshoidon kehittämiseksi. Nykypäivänäkin käytössä olevat menetelmät, kuten omahoitajamenetelmä sekä perheterapeuttinen ja ratkaisukeskeinen työote sekä kuntoutukselliset näkökulmat kuten yhteisöllisyys, yksilöllisyys ja toiminallisuus ovat vahvasti ottaneet vaikutteita psykologian, psykiatrian sekä psykoterapian tutkimuksen viitekehysistä. (Tilli 96, 2020.) Vaikka sijaishuollossa on kyse sosiaalihuollon toiminnasta, huomataan kuitenkin, että sosiaalityö tieteenalana ei ole ohjannut sijaishuollon menetelmien kehittämistä. Laitoshuollon on nähty edellyttävän professionaalista ja teoreettista taustaa ja ymmärrystä oireiden tulkitsemiseksi. (Tilli 2020, 106.)

Sijaishuolto on myös saanut osakseen kriittistä keskustelua koskien lastensuojelun vaikuttavuutta (Aalto & Eriksson, 2023). Vastausta on vaikea antaa, sillä yhteiskuntatieteet saavat tietoa yhteiskunnasta itsestään. Lasten ongelmiin kohdistuvien interventioiden tutkiminen on haastava tieteen ala. On vaikea tietää, miten ja miksi suomalaisen lastensuojelun asiakkaiksi tullaan ja sieltä lähdetään, kun tilastolain myötä syytä ei saa enää rekisteröidä. (Sipilä, 2015.) STM:n lastensuojelun toimintaedellytysten ja laadun parantamista koskevassa julkaisussa toiminut selvityshenkilö toteaa seuraavasti ”lastensuojelun vaikutusten ja vaikuttavuuden seuraaminen ja arviointi tieteellisesti luotettavalla tavalla on eettinen kysymys”, mutta ”Suomessa ei ole käytettävissä tieteellisiä tutkimuksia lastensuojelutoiminnan vaikuttavuudesta kansallisella eikä alueellisella tasolla”.(Kananoja & Ruuskanen, 2019.)

Tulokset lasten hyvinvoinnissa ilmenevät lapsen kehityksen aikana eri vaiheessa sekä kontekstien erot vaikuttavat. Nuoren elämässä vaikuttavat eri ongelmat, instituutiot, palvelut, ammatillaiset, ympäristöt sekä näiden kaikkien tekijöiden väliset suhteet ovat erilaisia, jolloin interventioiden tulokset eivät voi olla samanlaisia. (Sipilä, 2015.)

Sijaishuollossa olleiden sijoituksen jälkeistä elämää on kuitenkin onnistuttu tutkimaan analysoimalla sijoitettuna olleiden nuorten terveyttä, rikollisuutta, päihteidenkäyttöä, koulutusta sekä toimeentuloa sijoituksen päätyttyä nuorina aikuisina (Aaltio & Eriksson, 2023). Kääriälä ym., (2023) ovat havainneet sijoitettujen lasten leveän hyvinvointi- ja terveystilun verrattuna lapsiin, jotka eivät ole koskaan ole olleet sijoitettuna, kun näitä tekijöitä on tarkasteltu aikuisuuden kynnyksellä.

5 PÄÄTELMÄT

Tässä kandidaatin tutkielmassa olen tarkastellut sijaishuollon nuorten mielenterveyttä ja toimijuutta. Prosessin alussa asetin tutkimuskysymyksiksi: ”Minkälaisena sijaishuollon nuorten mielenterveys jäsentyy tutkimuksissa?”, ”Minkälaista on sijaishuollon nuorten toimijuus?” sekä pohtinut aineistooni perustuen myös sitä, miten laitosmuotoinen sijaishuolto tukee nuorta. Toteuttamaani integroivaan kirjallisuuskatsaukseen sovelsin osana Banduran klassikkoteoriaa minäpystyvyydestä. Havaitsin minäpystyvyyden vaikuttavan mielenterveyteen ja toimijuuteen. Heikosta minäpystyvyydestä kärsivä ihminen on alttiimpi mielenterveyden haasteille, ja heidän on hankala tarttua yksinkertaisiinkin toimintoihin (Bandura 1987, 319).

Analyysivaiheessa jaoin työni kolmeen eri teemaan: sijaishuollon nuorten mielenterveyteen, sijaishuollon nuorten toimijuuteen sekä käsittelin sijaishuoltoa interventiona. Teemoja yhdisti sijaishuollon konteksti. Havaitsin teemojen limittyvän osin toisiinsa, ja sen vuoksi teemojen sisällölliset rajat ovat häilyviä. Erityisesti toimijuus ja mielenterveys ovat toisiinsa vaikuttavia komponentteja. Esimerkiksi useassa tutkimuksessa havaittiin, että koulussa käymättömyys ja heikko mielenterveys kytkeytyivät yhteen (Kääriälä 2020; Manninen 2013; Pasanen 2015). Huomasin teemojen kytkeytymisen myös toimijuuden ja sijaishuollon välillä. Havaitsin, että toimijuuden mahdollistaminen ja vahvistaminen oli yhteydessä toipumisprosessin alkamiseen sekä positiivisemmaksi koettuun sijaishuollon sijoitukseen (Enroos ym., 2017; Groop 2021).

Analyysissä sijaishuollon nuorten mielenterveys jäsenyi heikkona (Lehtosalo 2011; Kääriälä & Hiilamo, 2023; Sariaslan ym., 2021). Kodin ulkopuolella asuvien nuorten mielenterveydessä korostuivat persoonallisuus- ja päihdehäiriöt sekä masennus- ja ahdistuneisuushäiriöt (Lehtosalo 2011; Manninen 2013; Lukkari 2021). Kognitiiviset kyvyt jäivät heikommiksi verrattuna kotona asuviin nuoriin (Lehtosalo 2011, Manninen 2013). Psykkisen pahoinvoinnin yleisyyttä kuvasi se, että suurella joukolla sijaishuollon nuorista oli jokin psykiatrinen diagnoosi (Lehtosalo 2011; Lukkari 2021). Toimijuus jäsenyi mielenterveyden tavoin heikoksi. Tämä oli luonnollinen lopputulema, sillä analyysiprosessin aikana tuli esille toimijuuden ja mielenterveyden kytkeytyneisyys toisiinsa. Sijaishuollon nuorten heikoksi jäsentynyttä toimijuutta kuvasi muun muassa heikko kyky suoriutua opinnoista, rikoksiin syyllistyminen sekä kohonnut todennäköisyys vastaanottaa sosiaalietuuksia aikuisuudessa. (Kääriälä 2023; Manninen 2013.)

Sijaishuolto interventiona pyrkii turvaamaan lapsen oikeuden tasapainoiseen kasvuun ja kehitykseen. Analyysiprosessissa tuli ilmi, että laitospuolisessa sijaishuollossa käytetään monia eri työmenetelmiä, jotka ovat vahvasti ottaneet vaikutteita psykologian, psykoterapian ja psykiatrian hoidon viitekehystä. Tästä huolimatta sijaishuollossa asuvat nuoret näyttävät pärjäävän tutkimuksien mukaan sisaruksiaan heikommin. (Sariaslan 2021; Hiilamo & Kääriälä 2023.) Terveys- ja hyvinvointikuilu näyttäytyi analyysiprosessissa suurena.

Jään kuitenkin pohtimaan sitä, onko sijaishuolto tosiasiallisesti epäonnistunut tehtävässään varjella lapsuuden kehitystehtäviä vai onko ilmiössä kuitenkin kyse pahoinvoinnin kumuloitumisesta laitospuoliseen sijaishuoltoon, sijaishuollon sijoituksen ollessa lastensuojelun toimenpiteenä viimesijainen. Kääriälä & Hiilamo (2023) arvioivat, että sijaishuollon laatua ja vaikuttavuutta tulisi parantaa, mutta heidän tutkimuksensa kuitenkin todisti myös sen, että tämänhetkisen tutkimuksen pohjalta ei kyetä arvioimaan sijaishuollon vaikuttavuutta. Tillin (2021) mukaan Suomessa käytetyistä työmenetelmistä on kuitenkin vähän tutkimustietoa, ja tutkimus on puutteellista. Huomasin jo tutkimusprosessin alussa tutkimusaineistoa kerätessäni, kuinka vajavaista tutkimus Suomessa on liittyen sijaishuollon vaikuttavuuteen. Joitakin tutkimuksia on tehty muualla maailmassa, mutta ne eivät

ole sovellettavissa suomalaiseen järjestelmään. Uskon, että lastensuojelu tarvitsisi enemmän tutkimustietoa sijaishuollon onnistumisista ja epäkohdista, jotta se voisi kehittyä.

Onko siten sijaishuolto epäonnistunut tehtävissään? Tutkimustiedon niukkuus Suomessa korostaa tarvetta lisätä tutkimusta sijaishuollon vaikuttavuudesta. Vaikka saadut tulokset mielenterveydestä ja toimijuudesta ovat heikkoja, ne kuitenkin paljastavat merkittävän hyvinvointikuilun sijoituksessa asuvien ja kotona asuvien lasten ja nuorten välillä Suomessa.

LÄHTEET

Aaltio, Elina & Eriksson, Pia (2023). Sijaishuollon mustaa laatikkoa ryhdytty avaamaan vaikuttavuuden ja laadun arvioimiseksi. Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146740/YP2303_Aaltio%26Eriksson.pdf?sequence=1

Enroos R, Heino T, Helavirta S, Laakso R & Pösö T (2017). Vuosi huostassa. Lastensuojelun aikatietoista tarkastelua. Janus (4) ,297-311

Fattore, T., Mason, J., & Watson, E. (2009). When children are asked about their well-being: Towards a framework for guiding policy. Child Indicators Research, 2(1), 57-77. <https://doi.org/10.1007/s12187-008-9025-3>

Groop, Katarina (2021). Sijaishuolto osana elämäntarinaa - elämänkulun käännekohtien analyysi sijaishuollosta aikuistuneiden kokemuksista. Janus vol.29 (3), 249-266

Heino, Tarja toim. (2020). Mikä auttaa? tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa. Raportti 12/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Kaltiala, Riitta-Kerttu (2020). Miksi yhä useammat nuoret tarvitsevat psykiatrista hoitoa? Saatavilla: <https://www.tuni.fi/alustalehti/2020/10/20/miksi-yha-useammat-nuoret-tarvitsevat-psykiatrista-hoitoa/>

Kananoja, Aulikki & Ruuskanen, Kristiina (2019). Selvityshenkilön ehdotukset lastensuojelulain toimintaedellytysten ja laadun parantamiseksi. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2019:4

Kääriälä, Antti & Hiilamo Heikki (2023). Sijaishuollon laatua ja vaikuttavuutta on parannettava.

Saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146464/YP2302_K%c3%a4%c3%a4ri%c3%a4i%c3%a4%26Hiilamo.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Kääriälä, Antti (2020). Always a Step Behind? : Educational and Employment Transitions among Children in Out-of-home Care. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/9580b6f7-1ba7-4fd7-9b49-78809a7b0be9/content>

Laitila, Minna (2010). Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-0224-5>

Lastensuojelulaki 417/2007

Lehto-Salo, Pirkko (2011). Koulukotisijoitus - nuoren toinen mahdollisuus? : mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-4435-3>

Lukkari, Sari (2021). Association between perinatal and childhood risk factors with mental health disorders in adolescence. Saatavilla: <http://urn.fi/urn:isbn:9789526228402>

Malm, Karla (2018) . Itsenäistyvä nuori, vahvistuva toimija: tukea täysi-ikäisyyden kynnyksellä.Saatavilla: https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/itsenaistyva_nuori_vahvistuva_toimija_web.pdf

Manninen, Marko (2013). Koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrinen oirekuva ja ennuste. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-968-8>

Nordling, Esa & Rissanen, Päivi (2020). Mielenterveystyö uudistuu -toipumisorientaation teoreettiset lähtökohdat. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-591-9>

Partanen, Anne (2011). ”Kyllä minä tästä selviän”: aikuisopiskelijat koulutustarinansa kertojina ja koulutuksellisen minäpystyvyytensä rakentajana. Saatavilla: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/27071/978-951-39-4273-1.pdf>

Pasanen T, Katajamäki K, Martikainen S & Åsted T. (2015). Lastensuojelun erityisyksikköön sijoitettujen lasten psykiatrinen oirehdinta, tarkkaavaisuus ja toimintakyky: intensiivihoidon jälkeen kotiin palaavien ja sijaishuollossa jatkavien lasten ryhmien vertailu. Saatavilla: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129559/pasanen.pdf>

Sariaslan A, Kääriälä A, Pitkänen J, Remes H, Aaltonen M, Hiilamo H, Martikainen P & Fazel S. (2022). Long-term Health and Social Outcomes in Children and Adolescents Placed in Out-of-Home Care.

Sipilä, Jorma (2015). Vaikeampaa kuin luulisi. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015083111062>

Suurpää L, Helena H & Pitkänen (2022). Läheis- ja yhteiskuntasuhteet mielenterveys- ja päihdeongelmiin apua hakeneiden nuorten resilienssin vahvistajina. Saatavilla: <https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2023/03/nuorisobarometri-2022-web.pdf>

Timonen-Kallio E, Yliruka L & Närhi P. (2017). Lastensuojelun terapeuttisen laitospäivätoiminnan mallinnus. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-866-1>

Vilkka, Hanna (2023). Kirjallisuuskatsaus metodina, opinnäytetyön osana ja tekstilajina. Art House.

Vorma H, Rotko T, Larivaara M & Kosloff A (2020). Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisöohjelma vuosille 2020-2030. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus julkaisuja 2020:6

LIITE 1

Tekijä	Tutkimuksen nimi	Tutkimuksen tarkoitus
Aaltio & Eriksson	Sijaishuollon mustaa laatikkoa ryhdytty avaamaan vaikuttavuuden ja laadun arvioimiseksi	Selvittää sijaishuollon vaikuttavuutta.
Enroos R., Heino T., Helavirta S., Laakso R. & Pösö T.	Vuosi huostassa. Lastensuojelun aikatietoista tarkastelua.	Tarkastella sitä, minkälainen on lasten kokemus ensimmäisestä vuodesta huostassa.
Fattore T., Mason J. & Watson, E.	When Children are Asked About Their Well-being Towards a Framework for Guiding Policy	Selvittää lasten hyvinvointiin liittyviä tekijöitä
Groop, Katarina	Sijaishuolto osana elämäntarinaa - elämänkulun käännekohtien analyysi sijaishuollosta aikuistuneiden kokemuksista.	Tarkastella merkittäviä elämänkulun käännekohtia lastensuojelun sijaishuollon asiakkaiden elämässä.
Kääriälä, Antti & Hiilamo, Heikki	Sijaishuollon laatua ja vaikuttavuutta on parannettava	Tavoitteena lisätä ymmärrystä sijoitettujen lasten tilanteesta nuorina aikuisina Suomessa ja muissa Pohjoismaissa.
Kääriälä, Antti	Always a Step Behind? : Educational and Employment Transitions among Children in Out-of-home Care	Selvittää lapsuuden riskitekijöiden yhteyttä myöhemmälle psykiatriselle sairastuvuudelle.
Lehto-Salo, Pirkko	Koulukotisijoitus - nuoren toinen mahdollisuus? : mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena.	Ymmärtää kodin ulkopuolelle sijoitettujen nuorten oirehdintaa.
Lukkari, Sari	Association between perinatal and childhood risk factors with mental health disorders in adolescence	Selvittää lapsuuden riskitekijöiden yhteyttä myöhemmälle psykiatriselle sairastuvuudelle.
Manninen, Marko	Koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrinen oirekuva ja ennuste	Kartoittaa laaja-alaisesti koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrista ja

		neuropsykologista oirehdintaa.
Pasanen T., Katajamäki K., Martikainen S. & Åsted T.	Lastensuojelun erityisyksikköön sijoitettujen lasten psykiatrinen oirehdinta, tarkkaavaisuus ja toimintakyky: intensiivihoidon jälkeen kotiin palaavien ja sijaishuollossa jatkavien lasten ryhmien vertailu	Verrata lastensuojelun erityisyksikössä asuvien nuorten psykiatrista oirehdintaa kotiin palaavien ja sijaishuollon lasten ryhmien välillä.
Sariaslan A., Kääriälä A., Pitkänen J., Remes H., Aaltonen M., Hiilamo H., Martikainen P., Fazel S.	Long-term Health and Social Outcomes in Children and Adolescents Placed in Out-of-Home Care.	Selvittää sijaishuollossa asuneiden nuorten sairastuvuutta.
Sipilä, Jorma	Vaikeampaa kuin luulisi	Selvittää julkisten sosiaalipalveluiden vaikutuksia talouteen
Timonen-Kallio E, Yliruka, L, & Närhi P	Lastensuojelun terapeuttisen laitospäivätoiminnan mallinnus	Yhtenäistää sijaishuollon toimintatapoja.
Tilli, Anna	Mikä auttaa? : tutkimusperustaiset ja käytännössä toimivat työmenetelmät teininä sijoitettujen lasten hoidossa	Tavoitteena löytää toimivia työtapoja lastensuojelussa työskenteleville.

Liite 1. Aineistotaulukko

